

Влад Вадим Федорович,
доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри
конституційного права Навчально-
наукового інституту права та
психології Національної академії
внутрішніх справа

Вацюк Віктор Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правоохоронної та
антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту
права Міжрегіональної Академії
управління персоналом

ЗАХИСТ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ НА ПРАЦЮ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Захист права ув'язнених на працю є важливим елементом сучасної пенітенціарної політики, що ґрунтується на поєднанні прав людини, принципів гуманізму та завдань ресоціалізації. Право на працю, попри перебування особи в умовах позбавлення волі, не втрачає свого правового змісту, оскільки є невід'ємною складовою людської гідності та одним із головних чинників відновлення соціального статусу осіб, які відбувають покарання. У цьому контексті українська модель забезпечення трудових прав ув'язнених перебуває у процесі реформування, поступово наближаючись до міжнародних стандартів, визначених ООН, Радою Європи та іншими міжнародними інституціями [4].

Згідно з Конституцією України, кожен має право на працю та на безпечні й належні умови праці [1]. Кримінально-виконавчий кодекс України конкретизує ці положення, визначаючи працю засуджених як один із ключових засобів їхнього виправлення та ресоціалізації. Законодавство встановлює обов'язок держави забезпечити умови для працевлаштування засуджених, створити спеціальні виробничі дільниці, установи та програми професійної підготовки. Одночасно забороняється примусова праця, за винятком випадків, прямо передбачених законом, що відповідає міжнародним стандартам, зокрема Конвенції МОП № 29 та положенням Європейської конвенції з прав людини [3].

Український досвід засвідчує, що праця ув'язнених має подвійний характер: з одного боку — вона є важливим інструментом ресоціалізації, формування дисципліни, відновлення соціальних навичок та професійної кваліфікації; з іншого — ефективне забезпечення права на працю стикається з низкою практичних складнощів, серед яких недостатня кількість робочих місць у колоніях, застаріла матеріально-технічна база, обмежені можливості для

професійного навчання та низький рівень оплати праці засуджених. Реформування пенітенціарної служби України спрямоване на усунення цих недоліків, зокрема шляхом удосконалення виробничої інфраструктури та розширення партнерства з приватним сектором.

Норми статей 60 та 60-1 Кримінально-виконавчого кодексу України формують цілісну правову основу для регулювання трудових відносин осіб, засуджених до обмеження волі, що є ключовим елементом системи гарантування їхніх прав та мінімізації обмежень, не пов'язаних безпосередньо з метою кримінального покарання. Закріплення у частині першій статті 60 положення про залучення засуджених до суспільно корисної оплачуваної праці на підставі строкового трудового договору становить важливий правовий механізм інтеграції трудових гарантій засуджених у загальнонаціональну систему трудового права.

Такий підхід свідчить про відхід від каральної парадигми виконання покарань та наближення українських практик до міжнародних стандартів, насамперед «Правил Нельсона Мандели», які визнають працю засуджених важливим засобом ресоціалізації та вимагають її невикористання як форми примусової чи експлуатаційної діяльності.

Умови праці, визначені законодавством, забезпечують засудженим статус учасників трудових відносин, хоча й з певними специфічними обмеженнями, пов'язаними з неможливістю застосування загальних правил працевлаштування, звільнення чи переведення. Обмежене коло застосування трудових процедур пояснюється особливим статусом засуджених та потребою забезпечення нагляду і контролю з боку адміністрації виправних центрів.

Водночас ці обмеження не нівелюють сутності трудових прав, оскільки основні гарантії – умови праці, оплата, охорона праці, соціальні гарантії – залишаються чинними. Важливим елементом захисту прав цих осіб є норма частини четвертої статті 60, яка встановлює мінімальний розмір заробітку, що має виплачуватись засудженому незалежно від обсягу відрахувань.

Вона гарантує засудженому доступ до власних коштів та унеможливорює фактичне позбавлення його результатів праці, що могло б суперечити Конституції України та міжнародним зобов'язанням держави.

Дозвіл на залучення засуджених до неоплачуваних робіт виключно у вузько визначених випадках, пов'язаних з благоустроєм установи та забезпеченням побутових потреб ув'язнених, із чітким обмеженням тривалості цих робіт, відповідає міжнародним стандартам щодо недопустимості примусової праці та забезпечує пропорційність обмежень.

Стаття 60-1 доповнює систему захисту трудових прав засуджених масштабуванням на них соціального й пенсійного законодавства.

Спеціальний порядок пенсійного забезпечення засуджених, включаючи співпрацю адміністрації установ з органами Пенсійного фонду України, спрямований на запобігання їх виключенню з пенсійної системи. Запроваджене законом правило про зарахування щонайменше половини пенсії на особистий

рахунок засудженого гарантує недоторканність частини його соціальних доходів і створює умови для збереження засудженим мінімального рівня економічної самостійності.

Узагальнюючи норми статей 60 та 60-1 КВК України, ми б хотіли зазначити, що вони істотно зміцнюють правові гарантії засуджених у сфері праці та соціального забезпечення. Вони забезпечують поєднання двох ключових цілей кримінально-виконавчої політики: забезпечення режимних вимог та одночасне поважання фундаментальних прав людини.

Залучення засуджених до оплачуваної праці, поширення на них трудового законодавства, забезпечення соціального страхування й пенсійного забезпечення є важливими чинниками їхньої ресоціалізації, підтримання соціальної корисності, збереження професійних навичок і формування передумов для успішної інтеграції в суспільство після звільнення. Ці норми також свідчать про орієнтацію України на міжнародні стандарти у сфері поводження з ув'язненими, що відповідає європейському вектору розвитку кримінально-виконавчої системи.

Міжнародний досвід доводить, що найефективніші системи праці ув'язнених ґрунтуються на добровільності, належних умовах праці, справедливій оплаті та можливості здобуття професійної кваліфікації, яка дозволить успішно інтегруватися в суспільство після звільнення. Зокрема, «Правила Нельсона Мандели» визначають працю не як форму покарання, а як інструмент гідного ставлення та розвитку особистості. Ці правила наголошують на забороні експлуатації ув'язнених, необхідності забезпечення безпечних умов праці та рівного доступу до освітніх і професійних програм [4].

У країнах ЄС успішними вважаються моделі, орієнтовані на реабілітацію та зайнятість після звільнення. Наприклад, у Норвегії та Німеччині праця ув'язнених організована відповідно до стандартів трудового права, з офіційною оплатою, накопичувальними пенсійними системами та можливістю отримання сертифікованих професійних навичок. У деяких країнах, таких як Нідерланди або Швеція, пенітенціарні установи активно співпрацюють із бізнесом, що дозволяє створювати сучасні робочі місця та інтегрувати засуджених у ринок праці до моменту їх звільнення [5].

Як висновок, ми б хотіли зазначити, що захист права ув'язнених на працю вимагає комплексного підходу, що поєднує правові гарантії, інституційну підтримку та міжнародні стандарти. Україна рухається у напрямі реформування пенітенціарної системи, однак забезпечення повного реалізації трудових прав засуджених потребує модернізації матеріальної бази, вдосконалення законодавства, розширення виробничих можливостей та залучення приватного сектору. Міжнародний досвід засвідчує, що ефективна модель праці ув'язнених базується на добровільності, повазі до прав людини, соціальній захищеності та підтримці ресоціалізації, що має стати ключовим орієнтиром для подальшого розвитку української пенітенціарної системи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Київ : ВРУ, 2023. 68 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.12.2025)
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. Київ : ВРУ, 2024. 154 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 02.12.2025)
3. Європейська конвенція з прав людини : Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Страсбург : РЄ, 2022. 34 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.12.2025)
4. Nelson Mandela Rules: United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. New York : UN, 2015. 46 р. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf (дата звернення: 03.12.2025)
5. Penal Reform in Europe: Comparative Perspective / Ed. M. Dünkler. London : Routledge, 2020. 402 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/cpt/annual-reports> (дата звернення: 01.12.2025).

Вовнянко Іванна Миколаївна,
здобувачка ступеня вищої освіти
бакалавра Навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник:

Сьох Катерина Ярославівна,
завідувач кафедри конституційного
права Навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: АНАЛІЗ РІШЕНЬ ЄСПЛ ЩОДО УКРАЇНИ

Свобода вираження поглядів є важливим правом людини, без якого суспільство не може бути демократичним. Це право забезпечує вільний обмін ідеями, думками та інформацією, що дозволяє членам суспільства формувати власну думку щодо важливих суспільних питань. Свобода вираження поглядів робить можливими публічні дискусії та сприяє роботі вільної та незалежної преси, усвідомленій громадянській активності та прозорому функціонуванню держави [5].